

УДК 373.3.011.3-051

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мельниченко Людмила, аспірант, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ORCID: 0000-0003-2420-6946

E-mail: lyu.mel19@gmail.com

У статті розкрито критерії та показники визначення рівнів сформованості дослідницьких умінь студентів спеціальності «Початкова освіта». Із цією метою застосовано методи узагальнення педагогічного досвіду й контент-аналізу. На основі проаналізованого науково-педагогічного досвіду та вимог Професійного стандарту і Державного стандарту початкової освіти розроблено систему критеріїв і показників вимірювання рівнів володіння дослідницькими вміннями, що дасть можливість виявити деякі причини неуспішності студентів у проведенні досліджень і окреслити для кожного з них індивідуальну траєкторію формування цих умінь.

Ключові слова: готовність до педагогічної діяльності, дослідницькі знання, дослідницькі вміння майбутніх учителів початкової школи, метод дослідження, критерії, показники, рівні сформованості дослідницьких умінь.

CRITERIA AND INDICATORS FOR DETERMINING LEVELS OF DEVELOPED RESEARCH SKILLS OF INTENDING PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Melnychenko Liudmyla, post-graduate student, SHEE “Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University”.

ORCID: 0000-0003-2420-6946

E-mail: lyu.mel19@gmail.com

The article describes the criteria and indicators necessary to determine the levels of research skills of intending primary school teachers. For this purpose, methods of generalizing pedagogical experience and content analysis were applied.

It was found that scientists differentiate building of research skills at three or four levels. The level is basically diagnosed according to three criteria.

Based on the pedagogical experience and requirements of the Professional Standard and the State standard of primary education, the following criteria for determining levels of developed research skills of intending primary school teachers are distinguished: motivation (students' interest in mastering research skills and carrying out researches, awareness of their value and importance in the professional activity of intending elementary school teachers); research knowledge (knowledge about the content, methodology and logic of research, their features in the field of primary education); skills for analyzing, synthesizing, generalizing, classifying and comparing information; create new ideas); conducting research operations (achieving the planned goal and expected results, conducting research according to their logic); scientific style of speech (oral and written skills to express opinions in different genres of scientific style: reports, articles, essays, theses, public speech, disputes, discussions,

etc.); introspection (interpreting the results, determining the mistakes that were made, and eliminating them, appreciating the level of achieving the goals and tasks, defining the possible ways to improve the work performed).

The study of the levels of developed research skills based on the defined criteria is aimed at identifying the reasons for students' failure in conducting research and determining an individual approach to master these skills according to the appropriate level.

Keywords: *preparedness for pedagogical activity, research knowledge, research skills of intending primary school teachers, method of research, criteria, indicators, levels of developed research skills.*

Невід'ємною характеристикою конкурентоспроможного фахівця є володіння дослідницькими вміннями, що забезпечує можливість самостійного пізнання явищ і процесів, одержання нових знань і продукування ідей.

Затвердження Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [9] та модернізація Державного стандарту початкової освіти [4] зумовлюють необхідність в аналізі процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до дослідницької діяльності, зокрема рівнів сформованості їхніх дослідницьких умінь.

Науковцями вивчено рівні сформованості дослідницьких умінь майбутніх фахівців різних напрямів підготовки: студентів медичного коледжу (Бабенко Т. П. [1]) та технічного університету (Нізовцев А. В. [6]), бакалаврів енергетики агропромислового виробництва (Павлюк Л. В. [8]) та фізичного виховання і спорту (Омельяненко Г. А. [7]), майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (Волинець Ю. О. [3]), майбутніх учителів музики (Фалько М. І. [11]) та інших.

Модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи охарактеризувала Ігнатенко Н. В. [5]. Діагностику рівнів сформованості у них дослідницьких умінь у процесі проектної діяльності вивчала Степанюк К. І. [10].

Реформування освіти на нинішньому етапі її розвитку актуалізує потребу у вивченні стану сформованості дослідницьких умінь майбутніх педагогів, у першу чергу, початкової ланки.

Мета статті – розробити критерії та показники визначення рівнів сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи.

Визначена мета передбачає вирішення таких завдань: вивчити педагогічний досвід вимірювання сформованості дослідницьких умінь майбутніх фахівців та визначити критерії й показники діагностики рівнів сформованості дослідницьких умінь студентів спеціальності «Початкова освіта».

Одним із основних завдань вищої школи є забезпечення готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Ігнатенко Н. В. визначає готовність майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності як «складне соціально-психологічне утворення, яке містить у собі комплекс мотиваційно-оцінних якостей особистості, професійно-педагогічних знань, умінь і навичок» [5; с. 57]. У її структурі важливе значення мають дослідницькі вміння.

У Професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» перелічено близько 20 умінь і навичок, якими необхідно володіти для виконання трудової функції «проведення педагогічних досліджень», наприклад: «вивчати сучасний стан розв'язання проблеми», «обґрунтовувати актуальність методичної проблеми дослідження» [9; с. 30] та інші.

Згідно з Державним стандартом початкової освіти викладання природничої освітньої галузі вимагає від майбутнього педагога знань і вмінь проведення досліджень, пов'язаних із вивченням природи, зокрема під час навчання змістової лінії «Відкриття світу природи, набуття досвіду її дослідження, пошук відповідей на запитання, спостереження за навколишнім світом, експериментування та створення навчальних моделей, вияв допитливості та отримання радості від пізнання природи» [4].

Бабенко Т. П., Волинець Ю. О., Нізовцев А. В., Омеляненко Г. А. розглядають дослідницькі вміння студентів як структуру, що охоплює такі компоненти або вміння:

- інтелектуальний, аналітичний, операційно-маніпуляційний, комунікативний [1, с. 10];
- організаційні, операційні, аналітичні, комунікативні, практичні [3, с. 7];
- прогностичні, проектувальні, випробувальні, теоретичні, технологічні [6, с. 7–8];
- організаційно-методичні, професійно-пошукові, рефлексивно-оцінні, моделювально-прогностичні, комунікативно-дослідницькі, інформаційно-аналітичні, вміння впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології [7, с. 16].

Формування дослідницьких умінь є процесом, що охоплює мету, завдання, принципи, форми, методи, прийоми. Сформованість цих умінь, за словами Павлюк Л. В., – «складна, залежна від характеру й умов педагогічної діяльності, багаторівнева характеристика особистості» [8, с. 6].

У тлумачному словнику рівень роз'яснюється як «міра величини, розвитку, значущості чогось» [2, с. 1223]. Омеляненко Г. А. зазначає, що виявлення рівнів сформованості дослідницьких умінь здійснюється на основі критеріїв, які розглядає як «сукупність ознак» [7, с. 9]. Окремо взята ознака називається «показником» [2, с. 1024].

Степанюк К. І. визначила високий, середній, низький рівні сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи за трьома критеріями: мотиваційним, когнітивним, операційним. В основу показників мотиваційного критерію покладено інтерес, бажання, прагнення, когнітивного знання, операційного вміння впроваджувати новий досвід, характеризувати результати досліджень тощо. Описуючи критерії, Степанюк К. І. зазначає, що «всі вони пов'язані між собою і впливають на рівень формування один одного» [10, с. 13].

Волинець Ю. О. діагностувала високий, середній та елементарний рівні сформованості дослідницьких умінь студентів спеціальності «Дошкільна освіта» на основі мотиваційно-ціннісного, змістово-процесуального і діяльнісного критеріїв за розробленими показниками: «потребою і стійким інтересом до дослідницької діяльності, розвитком педагогічного мислення, досконалим знанням методики фахових дисциплін, сформованістю регуляторної основи професійної діяльності» [3, с. 10].

Бабенко Т. П., ураховуючи структуру дослідницьких умінь і навичок студентів медичного коледжу, встановила креативний (високий), відтворювально-продуктивний (достатній), репродуктивний (низький) рівні сформованості за теоретичним, діяльнісним, професійним, комунікативним і творчим критеріями. В основу показників покладено знання, дослідницьку діяльність, застосування обладнання, проведення маніпуляцій, дискурс, публічний захист проекту, самостійність, оригінальність, креативність. Науковець зазначає, що «оцінювання кожного критерію необхідно

корелювати з рівнями сформованості дослідницьких умінь і навичок» [1, с. 10].

Павлюк Л. В. здійснила оцінку рівнів (низький, середній, достатній, високий) володіння дослідницькими вміннями майбутніх бакалаврів енергетики за когнітивним, діяльнісним та особистісним критеріями, показники яких характеризують знання, вміння, необхідні для навчальної та дослідницької діяльності й інтерес до неї. На рівень сформованості вмінь, як з'ясувала Павлюк Л. В., «впливає організація навчального процесу, методика викладання дисциплін, зацікавленість і творчий рівень розвитку студента» [8, с. 6].

Нізовцев А. В. визначив сформованість дослідницьких умінь студентів технічних університетів за мотиваційно-ціннісним, когнітивним і діяльнісним критеріями, спрямованими на оцінку інтересу, професійних знань, умінь виконувати дослідження. Науковцем встановлено такі рівні вмінь: «низький (уміння розв'язувати типові дослідницькі завдання), середній (уміння розробляти методику досліджень і виконувати окремі з них), високий (уміння проводити самостійні наукові дослідження і розв'язувати професійні завдання)» [6, с. 10].

Фалько М. І. діагностувала низький, середній і високий рівні володіння дослідницькими вміннями студентів музично-педагогічного факультету. Серед критеріїв визначила такі: аналітико-інформаційний, показником якого є науковий світогляд; діагностичний – готовність до дослідницької діяльності, самодіагностика; прогностично – моделюючий (прогнозування та корекція), когнітивно-інноваційний (творча самореалізація). Науковець зазначає, що «дослідницькі вміння проявляються не однаково в зв'язку з тим, що студенти не вміють поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю» [11, с. 81].

Омельяненко Г. П. визначила низький, середній, достатній і високий рівні сформованості дослідницьких умінь бакалаврів фізичного виховання і спорту за такими критеріями: «спонукальний, змістовий, операційний та особистісний» [7, с. 9].

Отже, науковці диференціюють сформованість дослідницьких умінь за трьома (Волинець Ю. О., Нізовцев А. В., Степанюк К. І., Фалько М. І.) або чотирма рівнями (Бабенко Т. П., Омельяненко Г. А., Павлюк Л. В.) Критерії, розроблені дослідниками, узагальнено в таблиці 1.

У таблиці відображено 17 різних критеріїв. Найбільшу частоту повторення має діяльнісний критерій, який виокремлено 4 рази. Операційний критерій визначено двічі. Обидва критерії характеризують практичну складову дослідницьких умінь.

Тричі виділено когнітивний критерій, один раз – когнітивно-процесуальний, змістовий, теоретичний та аналітико-інформаційний. Їх призначення полягає у діагностиці знанневого компонента вмінь.

Частота повторення мотиваційно-ціннісного й особистісного критерію дорівнює 2-м (кожного окремо), мотиваційного та спонукального – 1-му. Вони характеризують мотиви та ставлення студентів до проведення досліджень.

Комунікативний, професійний, творчий, діагностичний, креативно-інноваційний і прогностично-моделюючий критерії виділено один раз; із них перші три призначені для вивчення сформованості дослідницьких умінь студентів медичного коледжу, інші – студентів музично-педагогічного факультету.

Рівень сформованості дослідницьких умінь в основному діагностують за трьома критеріями (Волинець Ю. О., Нізовцев А. В., Павлюк Л. В., Степанюк К. І.), рідше – чотирма (Омельяненко Г. А., Фалько М. І.) або п'ятьма (Бабенко Т. П.).

Таблиця 1

**Критерії визначення рівнів
сформованості дослідницьких умінь у майбутніх фахівців**

№ з/п	Критерії	Волинець Ю. О. [3, с. 9]	Степанюк К. І. [10, с. 10]	Бабенко Т. П. [1, с. 10]	Нізовцев А. В. [6, с. 13]	Омельяненко Г. А. [7, с. 9]	Павлюк Л. В. [8, с. 11]	Фалько М. І. [11, с. 84]	Всього
1	Аналітико-інформаційний							+	1
2	Діагностичний							+	1
3	Діяльнісний	+		+	+		+		4
4	Змістовий					+			1
5	Когнітивний		+		+		+		3
6	Когнітивно-процесуальний	+							1
7	Комунікативний			+					1
8	Креативно-інноваційний							+	1
9	Мотиваційний		+						1
10	Мотиваційно-ціннісний	+			+				2
11	Операційний		+			+			2
12	Особистісний					+	+		2
13	Прогностично-модельючий							+	1
14	Професійний			+					1
15	Спонукальний					+			1
16	Творчий			+					1
17	Теоретичний			+					1
Кількість критеріїв		3	3	5	3	4	3	4	25

Вивчення рівнів сформованості дослідницьких умінь за певними критеріями потребує застосування відповідних методів дослідження.

Фіцула М. М. розглядає метод дослідження як «шлях вивчення й опанування складними психолого-педагогічними процесами формування особистості» [12, с. 27]. З'ясовано, що з метою вивчення рівнів сформованості дослідницьких умінь студентів науковці застосовували такі методи: анкетування, тестування, бесіди, спостереження, експеримент, опитування, метод експертних оцінок, методику К. Замфір у модифікації А. Реана, кількісний і якісний аналіз, інтерв'ю, самооцінювання, ранжування, аналіз документації та продуктів діяльності, статистичний аналіз, метод експертної оцінки тощо [1, с. 5–6; 6, с. 3–4, 13; 10, с. 3; 3, с. 3; 7, с. 4; 8, с. 3; 11, с. 6].

Характеризуючи дослідницькі вміння майбутніх учителів початкової школи як сукупність взаємопов'язаних елементів (мотивація, знання, дія, комунікація, рефлексія) та враховуючи вивчений науково-педагогічний досвід, виокремлюємо такі критерії й показники визначення рівнів їх сформованості:

- вмотивованість (зацікавлення студентів в оволодінні дослідницькими вміннями та проведенні досліджень, усвідомлення їхнього значення і цінності в професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи);

- дослідницькі знання (знання про зміст, методологію і логіку проведення досліджень, їх особливості в галузі початкової освіти; вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, класифікувати та порівнювати інформацію; створення нових ідей);
- виконання дослідницьких дій (досягнення запланованої мети й очікуваних результатів, проведення досліджень відповідно до їх логіки);
- науковий стиль мовлення (вміння усно та письмово висловлювати думку в різних жанрах наукового стилю: доповіді, статті, есе, тези, публічного захисту, диспуту, дискусії тощо);
- самоаналіз (інтерпретація отриманих результатів, визначення допущених помилок, їх усунення, оцінка рівня досягнення мети й завдань, визначення можливих шляхів удосконалення виконаної роботи).

Визначені критерії та показники спрямовані на оцінку сформованості у студентів вмінь проводити дослідження, передбачених Державним стандартом початкової освіти та Професійним стандартом. Вивчення рівнів володіння дослідницькими вміннями за цими критеріями й показниками потребує застосування методів дослідження як теоретичного, так і емпіричного характеру.

Отже, у складі готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності важливе місце займають дослідницькі вміння, рівень сформованості яких визначається за сукупністю критеріїв і системою відповідних показників. Вивчення рівнів володіння дослідницькими вміннями забезпечує виявлення причин неуспішності студентів у проведенні досліджень і визначає для кожного з них індивідуальну траєкторію формування цих умінь.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці діагностичного інструментарію вивчення рівнів сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи на нинішньому етапі їхньої професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Т. П. Формування дослідницьких умінь і навичок студентів медичного коледжу у процесі проектної діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Київ, 2015. 22 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
3. Волинець Ю. О. Формування дослідницьких умінь майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у фаховій підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2013. 20 с.
4. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>
5. Ігнатенко Н. В. Модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2010. Вип. 19. С. 55–60.
6. Нізовцев А. В. Формування дослідницьких умінь студентів технічних університетів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Полтава, 2010. 20 с.
7. Омеляненко Г. П. Формування науково-дослідницьких умінь у бакалаврів із фізичного виховання і спорту засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Житомир, 2012. 23 с.

8. Павлюк Л. В. Формування дослідницьких умінь у майбутніх бакалаврів енергетики агропромислового виробництва у процесі вивчення електротехнічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (сільськогосподарські дисципліни)». Київ, 2015. 20 с.
9. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства соціальної політики України № 1143 від 10.08.2018 р. 45 с. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf>
10. Степанюк К. І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проектної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Бердянськ, 2013. 20 с.
11. Фалько М. І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів музики у вищих педагогічних закладах освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання музики та музичного виховання». Суми, 2005. 225 с.
12. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 560 с.

REFERENCES

1. Babenko, T. P. (2015). Formuvannia doslidnytskykh umin i navychok studentiv medychnoho koledzhu u protsesi proektnoi diialnosti. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (Ed.). (2009). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv, Irpin [in Ukrainian].
3. Volynets, Yu. O. (2013). Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh vyhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv u fakhovii pidhotovtsi. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. Zatverdzheno Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy № 87 vid 21 liutoho 2018 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p> [in Ukrainian].
5. Ihnatenko, N. V. (2010). Model profesiinoї pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 19, 55–60 [in Ukrainian].
6. Nizovtsev, A. V. (2010). Formuvannia doslidnytskykh umin studentiv tekhnichnykh universytetiv u protsesi vyvchennia profesiino-orіentovanykh dystsyplin. *Extended abstract of candidate's thesis*. Poltava [in Ukrainian].
7. Omelianenko, H. P. (2012). Formuvannia naukovo-doslidnytskykh umin u bakalavriv iz fizychnoho vyhovannia i sportu zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tehnolohii. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
8. Pavliuk, L. V. (2015). Formuvannia doslidnytskykh umin u maibutnikh bakalavriv enerhetyky ahropromyslovoho vyrobnytstva u protsesi vyvchennia elektrotehnichnykh dystsyplin. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Profesiinyi standart «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity»: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 1143 vid 10.08.2018 r. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf> [in Ukrainian].
10. Stepaniuk, K. I. (2013). Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi proektnoi diialnosti. *Extended abstract of candidate's thesis*. Berdiansk [in Ukrainian].
11. Falko, M. I. (2005). Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv muzyky u vyshchykh pedahohichnykh zakladakh osvity. *Candidate's thesis*. Sumy [in Ukrainian].
12. Fitsula, M. M. (2005). Pedahohika. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].